

u: Kulin Ferenc

au!

HAGYOMÁNYTUDAT ÉS POLITIKUM A NÉPI ÍRÓK GONDOLKODÁSÁBAN*

Mélysegesen tiszteltem minden olyan kollégámnak a gondolkodásmódját, akik a politikum kérdéseit nem szívesen keverik a szakma problémáival. Ugyanakkor nem tudok eltekinteni attól a tapasztalattól, hogy a két dimenzió időnként egymásba csúszik. Éppen az lenne a tudomány dolga, hogy szétválassza őket? Nem vitatom, ez az egyik lehetőség. Engem jobban vonz a másik: nyomon követni, amint szétválnak maguktól is. De erre még visszatérek. Lásuk előbb az összekuszálódást az irodalomtörténet felől!

„De mi a népiesség?” Mielőtt a népies irányzatot megújító 20. századi népi írói mozgalommal foglalkoznék, Horváth János kérdésére hadd idézzem fel magának Horváth Jánosnak a válaszait.

„Népiességen (...) csak a népköltészet iránti irodalmi érdeklődést, s a műköltészetnek hozzáidomuló törekvéseit szoktuk érteni, s körét csaknem kimerítve látjuk a népdal, a népmese és népballada irodalmi vonatkozásaiban. Holott ha a történetén végignézünk, ily műfaji szempontoknál sokkal tágabb látókörűeket fogunk találni a népies érdeklődés indítékai között, s azt fogjuk tapasztalni, hogy tárgya nem csupán a népköltészet, hanem a *magyarság történeti etnikumának mindennemű élő megnyilatkozása*:”¹

Első benyomásunk az lehet, hogy e meghatározás kellően rugalmas ahhoz, hogy a poétikától a politikai esz-

* Elhangzott 2004. november 18-án Budapesten, az Illyés Gyula Archívumban rendezett De mi a népiesség? című konferencián.

uj

méig minden beleférjen. Ezért újabb kérdést kell feltennünk: hogyan értelmezendő a magyar irodalmi népiesség monográfiájának figyelmeztetése, mely szerint „a politikai célzatú népiességet (...) jól meg kell különböztetnünk a tisztán költészeti népiességtől.”² Horváth János e probléma megoldására két elméleti konstrukciót is ajánl. Az első – a népiesség monográfiában olvasható – így hangzik: „Míg a nemzeti politikum haladó ösztönei keresve keresik a homályos jövőben az európai alkalmazkodás modern biztosítékait: a népies mozgalom, mintegy ellensúlyként, az elidegenedéstől óv s a legősibbnek, vér- és eredet szerint leggyökeresebbnek, egész múltunkon keresztül mind a mai napig állandóan meglévőnek tudott vagy vélt, specifikus magyar hagyományon veti meg a lábát. Egy nagy, hagyománymentő mozgalom ez az újítva haladó világban: a népfaj kulturális azonosságának őre a nemzetül most újonnan megszervezendő magyarság továbbfejlődésében: kelet intelme, emléke a nyugat jelenében.”³

A másik teoretikus kísérletet *A magyar irodalom fejlődéstörténetének* függeléke tartalmazza – ekképpen: „Politikum és esztétikum: e kettő volt itt kezdettől fogva összefonódva a »nemzeti« irodalom fejlődési ösztöneiben és korszerű célkitűzéseiben; elébb-utóbb be kellett következnie a tiszta és határozott elkülönülésnek, a politikai irodalom kiválásának s a szépirodalom (a költészet) önállósulásának, saját törvényei értelmében felszabadulásának. Ez a negyvenes évek (1840-es!) elejére megtörténtnek mondható (...). Innen kezdve politika és irodalom viszonya más, mint azelőtt volt, itt már nem összefonódásról, hanem bizonyos külön megjelölhető esetekben az önálló kategóriák egymásra hatásáról, alkalmi érintkezésről van szó. Míg pl. Kisfaludy Károly hazafias drámáiban e viszony első, korábbi stádiumát szemlélhetjük, *A falu jegyzője*, Vajda Péter allegorikus elbeszélései meg Petőfi *Apostola* az utóbbit mutatják.”⁴

Az első értelmezés eredendő munkamegosztást lát politikum és költészet viszonyában, a másik kommentár fejlődéstörténeti folyamatot észlel a két szféra szétválásában. A politikum feladata csak az egyikben körvonalazódik, az irodalom rendeltetése viszont mindkét teóriában szóba kerül, ám egymástól eltérő felfogásban. Az alkalmazkodó politikával szemben az irodalom nemzeti önazonosságot védő funkcióján, az elkülönült politikai irodalom mellett pedig a saját törvényei szerint fejlődő költészetten van a hangsúly. Az egyik közelítés Kölcseyt követi, aki szerint „nemzeti hagyomány s nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással”⁵, a másik az önelvű esztétikum – a német felvilágosodástól a posztmodernig nyomon követhető – koncepciójának irányába mutat. Ha figyelembe vesszük, hogy Kölcsey hagyományfogalma erősen politikai színezetű (a nemzeti hagyomány elsősorban a hont szerző és védelmező hősi küzdelmek emlékezetét jelenti!), tudomásul kell vennünk, hogy a kétféle költészetfelfogás nem békíthető össze. Kölcsey legalábbis elhárítja az egyeztető kísérleteket, amikor tömör tételét a következőkkel egészíti ki: „Ahol ősi hagyomány vagy éppen nincsen, vagy igen keskeny határokból áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (...) lángjában süllyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fátylát gyűjtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában.”⁶ (Azaz: nem minden magyar nyelvű irodalom magyar irodalom, ahogyan Németh László fogja majd mondani!) De nem kell feltétlenül Kölcseyre hivatkoznunk, ha problematikusnak látjuk, amit Horváth János törvényszerűnek tekint, tudniillik, hogy „előbb-utóbb be kellett következnie” politikum és esztétikum szétválásának. Nemcsak azért vitatható ez a kijelentés, mert gyenge lábakon áll a bizonyító példa, mely szerint a költészet saját törvényeit követő felszabadulása lényegében már az 1840-es évek elején megtörtént, hanem mert a két dimen-

zió viszonyát illetően nem egyirányú fejlődésről, hanem az összefonódások és szétválások ismétlődő tendenciáiról szól az irodalom története. Ha az 1840-es évek irodalmát illetően fordulatról beszélhetünk, azt nem politikum és esztétikum végleges elkülönülése, hanem a nemzeti múlt-ra reflektáló hagyománytudat és a nemzeti jövőt szolgáló politikai eszmék irodalmon belüli ötvöződése indokolja. Ez az a fordulat, amely miatt Horváth János szükségesnek látja a pusztán irodalmi népiesség megkülönböztetését az úgynevezett politikai célzatú népiességtől, s amely később a *népiesség* és a *népiség* fogalmának szembeállításához vezet. És ez az a fordulat, amelyre a 20. századi népi írói mozgalom már mint hagyományra hivatkozhat, s amely érveket fog szolgáltatni egy népi gyökerű nemzeti kultúra-eszmény és egy népi érdekeket követő nemzetpolitika összekapcsolásához. Ezzel népi írók hagyománytudatának és politikumfelfogásának kérdéseihez jutottunk.

Az esztétikai szerepköréből kilépő, közvetlenül politikai hatásra törekvő népies ihletésű irodalomnak a 20. században három korszaka volt. Az elsőt Ady, Móricz és Szabó Dezső neve fémjelezi, a másodikhoz a *Válasz* körül csoportosulók tartoznak, a harmadik a Magyar Demokrata Fórum történetének első esztendeit jelenti. Értékviláguk lényegi hasonlósága mellett egy közös életrajzi vonásuk is van: mindhárom politikai kísérlet kudarccal végződik. A kudarcoknak döntően természetesen külső okaik vannak. Nem kell a részletekbe alámerülő történeti stúdiumokat végeznünk, hogy rátaláljunk ezek közös nevezőjére is: a század meghatározó világfolyamatai – akár a nyugati, akár a keleti típusú globalizáció erőire gondoljunk – nem tűrik a kisnemzeti autonómia gondolatát. E felismerés azonban nem kínál egyszersmind végső tanulságot is. A század végére ugyanis kiderült, hogy a „meghatározó világfolyamatok” is válságba torkollottak. Ökológiai és szociális értelemben súlyosabb talán, mint

amilyen a modern kor valamennyi korábbi krízise volt. S miután újra felvetődik a kérdés: melyik népnek mennyire futja megmaradt energiáiból, hogy kivegye részét a politika immár globális funkciózavarainak korrekciójából, a nemzeti kultúráknak külön-külön is értelmezniük kell kudarcos próbálkozásaik tapasztalatait. Ez itt most annyit jelent, hogy a népi írói törekvések sikertelenségének belső okait is keresnünk kell.

Előrebocsátom: sem az egykorú, ún. marxista kritika vezéralakjainak: Lukács Györgynek és Révai Józsefnek szélsőbalosan doktriner bírálatát, sem az MSZMP KB 1958-as kultúrpolitikai állásfoglalását, sem a rendszerváltozás bal-liberálisainak intrikus minősítéseit nem tekintem használhatónak a népiek szerepének kritikus mérlegelésében. Ezekről a nyilvánvalóan elfogult és többnyire rosszhiszemű vádokról érvényes ítéletet mondtak már kollégáink. Hadd utaljak itt Poszler Györgynek a kilencvenes évek elején publikált tanulmányaira⁷, Domokos Mátyásnak a Kortársban közölt interjújára⁸, illetőleg Pomogáts Béla⁹ és Széchenyi Ágnes¹⁰ tárgyunkat elemző monográfiájára.

Most nem vállalkozhatom többre, mint hogy felmutassam a népi írók szándékainak és módszereinek, diagnózisainak és javallatainak, céljainak és eszközeinek néhány jellegzetes ellentmondását.

Abból a tényből indulok ki, hogy a népi írói mozgalom a parlamentáris demokrácia keretei között tűzte ki céljául egy olyan Magyarország megteremtését, amely a társadalmi igazságtalanságok megszüntetését a parasztság polgárosításától, az etnikai és felekezeti ellentétek feloldását a nemzeti kultúra integráló erejétől, a nagyhatalmaktól való függetlenedést pedig egyfajta harmadik utas modernizációtól várta. Szociális radikalizmusuk jogos volt, a nemzeti kultúrába vetett hitük meggyőző tapasztalatokból táplálkozott, harmadikutas koncepciójuk pedig

távolról sem volt olyan utópisztikus, mint az őket majd legyőző kommunisták jövővíziója.¹¹

A jelenre irányuló kritikai attitűdhöz és a jövőt vázoló programhoz szigorú logikával illeszkedik a népi íróknak a modern kori magyar történelemről kialakított elvi alapú ítélete. Talán nincs is más olyan tartománya a múltnak, amelyről annyira egybehangzó lenne a vélekedésük, mint a 19. századi magyar história. Nemcsak 1848/49 magasztalásában, hanem 1867 engedményt nem tűrő elutasításában is közös álláspontot képviselnek. Annak a forradalomértelmezésnek és radikális kiegyezéskritikának morális étoszát és társadalomszemléleti elemeit, amelyet majd Bibó István fejt ki a legszuggesztívebben¹², megtaláljuk Móricztól és Szabó Dezsőtől kezdve Féján, Kodolányin, Németh Lászlón át Illyés Gyuláig a mozgalom csaknem valamennyi képviselőjénél.

Egy ilyen nagy ívű, koherens történet szemlélethez igazított társadalmi reformprogramnak, ha jó eséllyel akar részt venni a politikai küzdelmekben, egyszerre kell taszítónak és vonzónak lennie. Taszítónak azokkal a szélsőséges ideológiákkal szemben, amelyek a népiekéhez olykor megtévesztően hasonlító társadalmi diagnózisukkal jobb- vagy baloldali totalitárius rendszerek szálláscsinálói voltak, és vonzónak mindazok számára, akik a reformszándékok megvalósulásában érdekeltek lehettek. A népieket érő, a kezdetektől napjainkig ismétlődő baloldali és polgári liberális vádak szerint a mozgalom legsúlyosabb vétke az volt, hogy hiányzott belőle ez a szélsőségektől elhatároló, taszító erő. A vádban, ha az arra utal, hogy a népi írók nem jól érzékelték sem a nácizmusban, sem a kommunizmusban rejlő katasztrófaveszély súlyát, van igazság. Ha viszont elmarasztalás fejeződik ki benne a mozgalom politikai programjának ún. szélsőjobbos vagy szélsőbalos irányultsága miatt, tájékoztatlanságról vagy elfogultságról árulkodik. Még akkor is, ha néhány képviselőjük (Kodo-

lányi János, Veres Péter) egy-egy pályaszakaszán valóban „működtek” marxista eszmehatások, másokat (Sértő Kálmán, Erdélyi József) pedig elszedített a „völkisch” ideológia. Lehet vitatni, hogy szerencsés volt-e a kulturális fajfogalom használata a fajiság rasszista teóriájának világalma idején, és kimondható, hogy Németh László „mélymagyar-hígmagyar” elméletének az asszimilánsok kritikájával történő összekapcsolása nem volt szerencsés. Mindez azonban nem teszi kétségessé a neobarokk társadalom szerkezetét és hatalmi viszonyait célba vevő reformmozgalom alapvető értékeit és igazát, és nem igazolhatja a benne részt vevők munkásságának diszkreditálását. Nem az volt tehát a népiek gyengéje, hogy nem határolódtak el eléggé a 20. század „uralkodó eszméitől”, hanem hogy azoktól is elszigetelődtek, akiket részint érdekeik, részint értékviláguk révén magukhoz vonzhattak volna. Nem aknázták ki a lehetőséget, hogy a szélsőbal propagandájának leginkább kitett munkások körében is növeljék táborukat¹³, és elidegenítő gesztusokat tettek az értelmiségi és közalkalmazott kispolgárság felé¹⁴. Ennek a részben elhibázott, részben hiányzó „szövetségi politikának” nem pusztán a taktikai érzék hiánya volt az oka. Sokszor erős konfrontatív hajlam élt bennük az olyan személyekkel, szándékokkal, jelenségekkel szemben, akik vagy amelyek nem voltak közvetlenül az ügyük szolgálatába állíthatók. Lenyűgöző elemzőképességük gyakran felületes általánosításoknak adja át a helyét, s ahol logikájuk a bölcelet határaihoz ér, nemegyszer mély értelműnek tűnő, valójában elkoptatott, kiürült mítoszokat használnak. Kifinomult esztétikai érzékük van, de műbíráló érveik sokszor nem a művészet szempontjait, inkább nemzeti érzelmeiket juttatják szóhoz. Persze nem olyan fokú gyarlóságok ezek, amik szembefordítanak velük híveiket, de elég súlyosak ahhoz, hogy elriasszák az érdeklődő intellektuelt. Éppen azt a típust, amelyik el szokta dönteni a szemben álló táborok küzdel-

mét. Ezúttal nem politikai, hanem ízléstáborokra gondolok. A kulturális tradícióhoz való viszonyulás lehetőségei is csoportképző erők, s itt is lehet győztes és vesztes azok között, akik a hagyományszemléletükkel akarnak hatni. A népi írók akartak. Lássuk, hogyan!

Az imént vázolt „gyarlóságok” három típusát három példával igyekszem illusztrálni. Mindhárom példa a népi íróknak az újkori magyar irodalom történetére vonatkozó értékeléseiből való. Nem egészen önkényes a témaválasztás. A magyar kultúra múltjával foglalkozó írásaik tülnyomó része irodalmunk történetét elemzi, s ezen belül – nem számítva a kortársakról szóló kritikáikat és méltatásait – a legtöbb tanulmánynak felvilágosodás kori és 19. századi íróink munkássága a tárgya.

Az első példa: a Kelet-mítosz. Gyökérszete a romantikába kapaszkodik – Kölcseynél, Széchenyinél –, virágba borulását Ady lírájában csodálhatjuk... Eljött az ideje, hogy termést hozzon. Nem hozott. Megrekedt a kollektív tudatalattira utaló szimbólum állapotában. Ebben a minőségében pedig nincs körvonalazható értelme. Hol túl sokat sejtet, hol túl keveset. Értéktartalmát tekintve végletesen ellentétes jelentéseket hordoz. Éppen az irodalomtörténetre, kritikára, értekező prózára várna a feladat, hogy a társadalomtudományok és politikai filozófiák segítségével hívja a szimbólumba zárt rejtvényt megfejtésére. Azoknak a – hagyománytudatban, világnézetben, értékszemléletben kifejeződő – nemzeti sajátosságoknak a felmutatására, melyeket semmilyen reformpolitika nem hagyhat figyelmen kívül. A Kelet-mítoszból, ami romantikus stádiumában a közösségi individualitás önérzetét szólaltatta meg, most annak a fajta érzékenységnek kellene feltárulkoznia, amely jelzi, hol vannak a gazdasági és politikai hatalmak terjeszkedésének morális és pszichológiai tőrészhatárai. A Kelet, a keletiesség fogalma a Nyugattal való aktív, termékeny kölcsönhatásra való képesség jelképe helyett inkább



JELLEGZETES TANYA A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI HATÁRBAN
(archív fotó)

a fátumot dacos egykedvűséggel viselő kollektív magány szimbólumává válik. Igaz, ennek a mitikusan magányos magyarság-képnek, enerválódó Kelet-mítosznak a korrekciója is megkezdődik – részint kívülről, Fülep Lajos által¹⁵, részint a mozgalmon belül. Németh Lászlónak Bartók és Kodály irányához kapcsolódó kulturális Kelet-és Közép-Európa-konceptiója¹⁶ és Illyés Gyulának a latin hatást kitüntető „nyugatosága”¹⁷ töri meg az Ázsia-kultusz egyeduralmát. De csak megtöri, nem számolja fel. Hatása tovább él. A legerőteljesebben – s ebből fakadóan a legellentmondásosabban is – Féja Géza irodalomtörténetében¹⁸ hagy nyomot.

Másik példám Németh Lászlót és – újra – Féját idézi. Az a módszer, amire a fentebb jellemzett gyarlóságok illusztrációjaként utalok, a „rá-beszélés” módszerének

nevezhető. Valamely helyzetet, történést, jellemet jellegzetesen magyarnak minősítünk – s ezzel helyettesítjük az elemzést –, majd a magyarsággal kapcsolatos aktuális érzelmeinket a műre, illetőleg a szerzőre vetítjük. Ilyenképpen: „Arany János, a legmagyarabb költő, talán épp képességének és szerepteremtő erőnek (...) az aránytalanságában a legmagyarabb.” Mondja Németh.¹⁹ Kérdezhetjük: miért a „legmagyarabb” tulajdonság ez?! Féja pedig: „A Marót bán befejezése mélyen és jellegzetesen magyar, a tragikus katarzis, a drámai megtisztulás: újabb harc áldozatos vállalása.” Másutt: „...fölnyenesen viselni, bírni a tragédiát, minden ellen és mindenek ellenére szálfaként állani. Ebben a mérhetetlen harmóniában, a bánki »erőségben« látom a legmagasabb rendű magyar magatartást.” Nos, melyik jellemvonás az igazán magyar: az örökös harcvállalás, avagy a tragédiák „mérhetetlen harmóniában” való „fölnyenes viselése”? Féja Katona-portréjában olvasható ez is: „Bánk drámája mellett a *magyar sorstragédia* elemeinek, változatainak egész tömegét találjuk a darabban. (...) Melinda panasza, hogy kicsálnak bennünket mélységünkől és megcsálnak, megrontanak: ezeréves történelmi panaszunk. A bánki tűzvész gyökeréig megvilágít mindent: Gertrud reánk nehezedő *idegenségében*, ellentmondásoktól vonagló lelkében, érzéseinek és gondolatainak előttünk örökre *idegen* tekervényeiben Katona azt a betolakodott *idegenséget* ábrázolja, mely örökké megzavarta és megzavarja már-már csaknem megszülető magasrendű harmóniánkat. (...) A porba sújtott valódi nép elé tolakszik a csőcselék, melynek »forradalma« mindig a legrombolóbb erőket támogatja.”²⁰ Mit szólhatunk ehhez? Ha van magyar dráma, amely – sok-sok mondandója mellett – a magyar–*idegen* viszony effajta értelmezésének éles kritikája is egyben, az éppen a Bánk bán. Íme, hányféle lehet a „legmagyarabb” karakter, s a „jellegzetesen” magyar sorstragédia.

Harmadik példaként a népiek Kazinczy-képeére hivatkozom. Az az irodalomtörténeti legenda, mely szerint Kazinczy szemben állott a magyar kultúra természetes fejlődésirányával, s diktátori hajlamait kiélve kártékonyan hatott korára, a népi írótól származik. Az alaphangot – bántó szándék nélkül, mégis megbélyegzően – még Móricz üti meg, aki szerint „senki sem tett többet arra (Kazinczynál), hogy a magyar nemzeti szellem elveszítse eredeti színeit, levesse a gubát s a bocskort, s nyugati ruhába öltözzön”.²¹ Illyés is ebben a szellemben ítélkezik Petőfi-könyvében: „A magyar irodalmi szellem idegesen rázta le még emlékeit is annak, amidőn egyetlenegyszer, egy gyenge pillanatában, Kazinczyék szorgoskodása idején német befolyás alá került. A szorító német öv a sváb és zsidó művelt rétegek által hasztalan próbálta átszivárogtatni lelkületét.”²² Aztán a legkíméletlenebb szentenciát Németh László mondja ki: „A világirodalom legvonzóbb vámpírja, de kortársai számára mégiscsak az ő Széphalma volt a második vérmező.”²³ (Igaz, Némethnél van azért, ami árnyalja ezt a képet: a prózaíró Kazinczyt magasra értékeli.) Féja Géza a „nyugatos” kultúraszervezőt kárhoztatja: „Gyakorta kísértő eltévelyedésünk jelentkezett Kazinczyban: azt hitte, hogy a nyugati kultúra függvényének kell lennünk és ez a szerepünk emel a többi kelet-közép-európai nép fölé. (...) Ez a magatartás játssza el a magyarság természetes szerepét Kelet-Közép-Európában.”²⁴

Nem az a meglepő ezekben az ex cathedra ítéletekben, hogy a debrecenieikkel szembeállítva a széphalmi mester húzza a rövidebbet. Fazekas és Csokonai érthetően nőnek óriássá az elődöket kereső népi írói szemléletben. S ha „Kazinczy ellene volt annak, ami itt Debrecenben emelkedett”²⁵, nem kaphat dicséretet. Ha „félreismerte a debreceniek, Csokonai és Fazekas magyarságának mélységét; tisztátalan örvényt látott a mély forrás feltörésében” meg-

engedhető Féja Géza verdiktje is: „ezt a tévedését semmi sem menti”.²⁶ Ám az idézett minősítések nem a 'fentebb stíl' megszallottjának egy-egy művészi botlását veszik célba, hanem azt a kultúratörténeti paradigmát, amely szervelesen összetartozónak mutatta fel a felvilágosodás nemesi és népi hajtásait, s a belőlük kivirágzó romantikát és nemzeti klasszicizmust. Nem is annyira Kazinczy kap itt övön aluli ütések, inkább a Toldy–Gyulay-féle irodalomtörénet hullik darabokra. Egy kultúrpolitika ellenzéke részéről elfogadható ez az indulat. Egy olyan mozgalom képviselőitől, amely már egy új minőségű nemzetstratégián fáradozik, kevésbé. Nem azért kevésbé, mert taktikailag is veszélyes a népi–urbánus feszültséget visszaáramoltatni a múltba, hanem mert a 19. századi irodalom – s benne a népies irányzat is – egyszer már integrálta a Kazinczy-jelenséget. Nem a nyelvújítóra és nem is az esztétára gondolok. Hanem arra a személyiségalkatra, amely a nemzeti ügy szolgálatát nemcsak morális szenvedéllyel, hanem vallásos pátosszal éli meg. E tekintetben Kazinczy volt az első romantikus lélek. A többiek már az ő példáját követik. És tudatában is vannak, hogy őt követik. Azaz, ha egy irodalmi program integrálni akar, nem fokozhatja le egyszerű diktátorrá a széphalmi vezért. Ha egy nemzetpolitikai stratégia követőkre számít, nem célszerű megosztania azt a virtuális közösséget, amelynek egykori ellentéteit már „békévé oldotta az emlékezés”.

Azzal kezdtem, hogy bevallottam: nem lesz egészen szakszerű, amit mondandó leszek. A következetesség persze így is számon kérhető. Azt ígértem, hogy egy kérdésre még visszatérek. Idéztem Horváth Jánost, aki tiszteletre méltó kísérletet tett, hogy a politikum és az esztétikum szféráját elméletileg szétválassza. És idéztem népi írókat, akik nem akartak belenyugodni ebbe az elválasztottságba. Utaltam arra is, hogy az idő egyikőjük törekvését sem igazolta. Horváth Jánosét azért nem, mert az általa vég-

legesen elkülönültnek tekintett jelenségek ismétlődően összefonódtak. A népi írói mozgalomét azért nem, mert – megismétlem – a világpolitika erői számára túrhetetlen volt bárminemű nemzetpolitika. Ezt a felismerést a rendszerváltozás története csak megerősítette. Megint a külső okok voltak döntőek? Talán igen, de nem tudhatjuk biztosan. Nem tudhatjuk, meddig juthatott volna az újabb kísérlet, ha az új mozgalom nem követi el lényegileg ugyanazokat a hibákat, mint a régi. Feltűnhetett, hogy ismétlődő tévedésekről, hibákról beszéltem. De nem akarok egyenlőségjelet tenni a harmincas és a kilencvenes évek közé. Nemcsak a szereplők személye és a mozgalom jellege változott, hanem a hatalom természete is. A leglényegesebb változást a rendszerváltó politikai kísérlet manipuláltsága úgy is mondhatjuk: előre koreografált, színpadias jellege mutatja. Azt jelenti ez, hogy a politikai fordulatra csak akkor kerülhetett sor, amikor az adósságcsapdában vergődő ország gazdasági pályamódosítása már megtörtént. S miután ez a pályamódosítás a globalizált piaccgazdasághoz, s annak hatalmi centrumához való kényszerű igazodást jelentett, a népiek eszmehagyományából kifejthető programok – a radikális antikapitalizmus csakúgy, miként a harmadik utasság koncepciója – kívül rekedtek a politikai realitások játékterén. És minél távolabb sodródtak a tényleges cselekvés lehetőségétől, annál dramatizáltabbak lettek akcióik, retorikusabbak megszólalásaik és költőibek a jövőt körvonalazó vízióik. A kívülálló szemében az egész jelenség bohózszerűnek, jobb esetben tragikomédiának tűnhet. Azaz sikerült visszaszorítani az egészet az esztétikum szférájába. Olyan körülmények között, amikor megint megtörtént „a szépirodalom, (költészet) önállósulása, saját törvényei szerint felszabadulása”. Véglegesen? Ki tudja?! Lehet, hogy minden kezdődik előlről. Akkor talán majd okosabbak leszünk...

KULIN FERENC

Jegyzetek

- 1 Horváth János: *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976. 357. l.
- 2 Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfigig*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 287. l.
- 3 Uo.11. l.
- 4 I.m.: 356. l.
- 5 Kölcsey Ferenc: *Nemzeti hagyományok*. KFÖM I. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1960. 496. l.
- 6 Uo.
- 7 Poszler György: *Görbe tükör és forgatókönyv – Népiek és urbánusok a marxista kritikában*. Társadalmi Szemle, 1993. 2. szám: 9–21. l.
Poszler György: *Hajdani baloldal – két variációban*. Hozzászólás a Domokos-interjúhoz; *Kortárs*, 1993. június: 100–103. l.
Poszler György: *Tévhiteken innen! – Tévtanokon túl? Vonzások és tasztások*; *Liget*, 1994. 56–76. l.
- 8 Domokos Mátyás: *Nép, Volk, peuple – akkor és most*. Kérdező: Széchenyi Ágnes; *Kortárs*, 1993. április: 110–128. l.
- 9 Pomogáts Béla: *A tárgyias költésztől a mitologizmusig*. Irodalomtörténeti Könyvtár, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.
- 10 Széchenyi Ágnes: *„Sznobok és parasztok” – Válasz 1934–1938.*; Argumentum Kiadó, Bp., 1997.
- 11 „A kialakuló gazdaság és társadalom, úgy képzelem, nem sokkal különbözne attól, amit Németh László Kert-Magyarországnak vagy a minőség forradalmának nevezett. Egy ilyen irányba fejlődő magyar gazdaság esélye az lenne, ha nem a technológia színvonalában vagy a szériák nagyságában próbálna versengeni a japán és amerikai cégekkel, hanem termékeinek színvonalával, munkájának művességével. Ez utópia – mondják sokan. Németh Lászlót a szárszói konferencián is sokan leutópistázták, főként azok a kommunisták, akiknek társadalomalakító terveiről kiderült: ők voltak az igazi utópisták, egy nagy negatív utópia hívei. Ha ma olvasom a szárszói konferencia előadásait, Németh László reálpolitikusnak hangzik.” Szelényi Iván: *Harmadik út?*
- 12 Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*. Válogatott tanulmányok II. 569–621. l.
- 13 Lásd: Nagy István: *Népiség, munkásság; előadás az 1942-es szárszói tanácskozáson*. Szárszó – 1943. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1983. 93–98. l.
- 14 Lásd: Kodolányi János: *Az ifjúság és a munkások; Szívo és pohár*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1977. 177–182. l.
- 15 Fülep Lajos: *Nemzeti öncélűség*. Válasz, 1934. máj. 2–23. l. Másból: *Művészet és világnézet*. Magvető, 1976. Bp., 153–184. l.

- 16 Németh László: (többek között:) *A magyar élet antinómiái* (1934.); *Kisebbségben* (1939.) *Sorskérdések*; Magvető és Szépirodalmi, Bp., 1989. *Madáchot olvasva*; *Az én katedrám*; Magvető és Szépirodalmi, 1969.
- 17 Illyés Gyula: (többek között:) *Magyarok* (1939) *Itt élned kell*; Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1976. 209. l.
- 18 „A keleti embernek az isten, a világszellem előtt tanúsított végtelen alázata és ön-megadása buggyant ki Kölcseyből, amint érzelgős költeményeiben is egyszerre a magyar sorsézés utánozhatatlan hangjai csendülnek fel...” „a családott romantikuson (ti. Vörösmarty) kiütnek az emberi szenvedés sok ezer éves stigmái s keleti kegyetlenséggel dúlja szét hajdani illúzióit.” Széchenyi „a keleti nagy úr göggyével... egyedül rohan a sárkány ellen”... Petőfi „lángoló hite eleven tagadása volt a keleties, gyorsan beletörődő magatartásnak.” Arany „groteszk-ábrázolásának nagyon mély gyökere van... keleti, ázsiai örökség, jellegzetes ázsiai szemlélet. Az önmagába merült, a végtelen meditációban megtisztult ázsiai ember a mulandóság küzdelmeit, igyekezetét, arcait groteszknek látja.” Kemény „sorsélményei mögött nyugodt, szenttelen keleti istenarc honol.”
- Féja Géza: *A felvilágosodástól a sötétedésig*, Magyar Élet Kiadása, 1942. 101., 132., 157., 19 l., 207., 245. l.
- 19 Németh László: *Arany János*; *Az én katedrám*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969. 563. l.
- 20 Féja Géza: I. m.: 79–80.
- 21 Móricz Zsigmond: *Nemzeti irodalom Tanulmányok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1978. I. köt., 392. l.
- 22 Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. Kortárs Kiadó, Bp., 2002. 129. l.
- 23 Németh László: *Négy kísérlet*. *Az én katedrám*. Bp., 200–201. l.
- 24 Féja Géza: uo.: 49. l.
- 25 Németh László: uo.: 205. l.
- 26 Féja Géza: uo.: 50. l.